

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2010, 2(6), p. 139–161.

PASAULIETINĖS VALSTYBĖS PRINCIPAS

Tomas Blinstrubis

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Konstitucinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2714 546
Elektroninis paštas t.blinstrubis@mruni.eu

Pateikta 2009 m. lapkričio 16 d., parengta spausdinti 2010 m. balandžio 9 d.

Anotacija. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta: „Valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės“. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 7 punkte formuluojama plačiau: „Konstitucinis valstybės ir bažnyčios atskirumo principas yra Lietuvos valstybės, jos institucijų ir jų veiklos pasaulietiškumo pamatas.“ Taigi konstitucinis pasaulietinės valstybės principas Lietuvoje yra ne Konstitucijos eksprėsis verbis, bet konstitucinės doktrinos sukurta formulė. Straipsnyje analizuojami kai kurie pasaulietinės valstybės kaip valstybės ir bažnyčios santykių principo sampratos aspektai konstitucinėje jurisprudencijoje ir konstitucinės teisės doktrinoje bei šio principo veikimo srities remiantis valstybės ir bažnyčios bendradarbiavimo modelių problematika. Siekiama parodyti, kad hermeneutiškai aiškinant Konstituciją pasaulietinės valstybės principą reikėtų interpretuoti visų Lietuvos tradicinių bažnyčių bei religinių organizacijų veikimo, kaip visuomenės socialinio, kultūrinio ir dvasinio paveldo, daugiakultūriame kontekste, todėl švelnaus valstybės ir bažnyčios atskirimo (lietuviškojo „atskirumo“) doktrina yra lietuviškosios pasaulietinės valstybės principo interpretacijos *conditio sine qua non*.

Reikšminiai žodžiai: Konstitucija, Konstitucinio Teismo jurisprudencija, konstitucinis pasaulietinės valstybės principas, valstybės ir bažnyčios atskirumas, religijos laisvė.

Įvadas

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) 2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 7 punkte yra konstatavęs, kad „konstitucinis valstybės ir bažnyčios atskirumo principas yra Lietuvos valstybės, jos institucijų ir jų veiklos pasaulietiško pamatas. Šis principas, taip pat Konstitucijoje įtvirtinta įsitikinimų, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė, konstitucinis asmenų lygybės principas kartu su kitomis konstitucinėmis nuostatomis lemia valstybės pasaulėžiūrinį ir religinį neutralumą“¹. Minėtame nutarime, be kita ko, yra atskleistas *konstitucinio valstybinių ir savivaldybių mokymo bei auklėjimo įstaigų pasaulietiško principo* turinys. Be to, šiame nutarime Konstitucinis Teismas iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija)² kaip vientiso akto implicitinių, taip pat eksplicitinių normų ir principų visumos sukonstravo valstybės ir bažnyčių bei religinių organizacijų institucinių santykių pagrindus: tradicinių bažnyčių ir religinių organizacijų pripažinimo³, kaip ypatingo jų valstybinio pripažinimo būdo, neatšaukiamumas; religijos tradiciškumo netapatinimas su jos valstybingumu; *konstitucinis valstybės ir bažnyčios atskirumo principas* bei kitus.

Išsamiau valstybės ir bažnyčių bei religinių organizacijų konstituciniai santykiai tirti 2007 m. gruodžio 6 d. Konstitucinio Teismo sprendime⁴. Jame (motyvuojamosios dalies II skyriaus 8 punkte) tik vieną kartą pavartota sąvoka „valstybės pasaulietiškas“ – atkartojant aiškinamą 2000 m. birželio 13 d. nutarimo nuostatą formuluotę: „Konstitucijoje įtvirtintas valstybės pasaulietiškas suponuoja valstybės nesikišimą į bažnyčių bei religinių organizacijų vidaus gyvenimą.“

Nors nei Konstitucijoje, nei Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje nėra pasaulietinės valstybės principo eksplicitinės išraiškos (to ir neprivalo būti), konstitucinės teisės moksle po to, kai buvo paskelbtas Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas, apie šį principą imta kalbėti būtent kaip apie *išvestinį* konstitucinį *determinacinį*⁵, o ne *valstybės religinio ir pasaulėžiūrinio neutralumo principą*, juolab kad pačiame šiame nutarime yra konstatuota: „Valstybė turi būti neutrali įsitikinimų atžvilgiu, ji neturi teisės nustatyti kokią nors privalomą pažiūrų sistemą. <...> Konstitucinis valstybės ir bažnyčios atskirumo principas <...> lemia valstybės pasaulėžiūrinį ir

-
- 1 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 49-1424.
  - 2 Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
  - 3 Lietuvoje *tradicinėmis* pripažįstamos *ne religijos*, bet institucionalizuotos jų formos – *bažnyčios ir religinės organizacijos*, nes priešingu atveju, ko gero, labiausiai tradicine galėtų pretenduoti būti senoji baltų religija.
  - 4 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 129-5246.
  - 5 Kūris, E. Lietuvos Respublikos Konstitucijos principai. Iš *Lietuvos konstitucinė teisė*. Leidinio parengimo koordinatorių E. Jarašiūnas. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 264–266; Kūris, E. Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo šeštoji konferencija „Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje“*. Neringa, 2001 m. birželio 11–12 d.; Kūris, E. Koordinaciniai ir determinaciniai konstituciniai principai (2). *Jurisprudencija*. 2002, 27 (19): 65–66.

religinį neutralumą. Tai, kad Lietuvos valstybė ir jos institucijos yra pasaulėžiūros ir religijos požiūriu neutralios, reiškia valstybės ir tikybos sričių, valstybės ir bažnyčių bei religinių organizacijų paskirties, funkcijų ir veiklos atribojimą. Pabrėžtina, kad valstybės *neutralumas ir pasaulietiškas* (išskirta autoriaus. – T. B.) negali būti pagrindas diskriminuoti tikinčiuosius, varžyti jų teises ir laisves. Valstybės pasaulietiškas suponuoja ir valstybės nesikišimą į bažnyčių bei religinių organizacijų vidaus gyvenimą. “Išanalizavus kai kuriuos Konstitucinio Teismo baigiamuosius aktus galima teigti, kad šio Teismo jurisprudencijoje *neutralumo* ir *pasaulietiško* sąvokos, nors lingvistiškai ir atskirtos, turinio prasme tapatinamos, o Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendime, kaip minėta, pabrėžiamas būtent *valstybės pasaulietiškas* ir visai nebeužsimenama apie *neutralumą*. Šio straipsnio autorius nesiekia kvestionuoti tokio konstitucinės justicijos institucijos „pasirinkimo“, kitaip tariant, oficialiosios konstitucinės doktrinos, taip pat ir autoritetingos mokslinės konstitucinės doktrinos šiuo klausimu (žr. 5 išnašoje nurodytus *Egidijaus Kūrio darbus*, kuriuose aiškiai suformuluotas *pasaulietinės valstybės principas* ir, vadovaujantis Konstitucinio Teismo jurisprudencija, *glauštai atskleidžiamas* jo turinys), bet norėtų pakviesti padiskutuoti, kuria gi linkme (valstybės pasaulietiško švelninimo, griežtinimo arba dabartinės krypties palaikymo) remiantis jau esama konstitucine praktika ji galėtų plėtotis ateities byloje. Šiame straipsnyje taip pat bandoma paanalizuoti dviejų konstitucinių principų – *valstybės pasaulėžiūrinio ir religinio neutralumo* (tai nėra lietuviškojo konstitucionalizmo konstitucinis principas) ir *valstybės pasaulietiško* – santykį. Galbūt jie iš esmės sutampa? Be to, šiuo darbu siekiama paskatinti konstitucionalistus padiskutuoti apie Lietuvos valstybės pasaulietiško pobūdį *de iure* ir *de facto*. Todėl pasaulietinės valstybės principo įgyvendinimo probleminių aspektų nagrinėjimas lemia ir temos *aktualumą*, ir šio straipsnio *naujumą* Lietuvos teisės moksle, nes mokslinė doktrina šio straipsnio tyrimo objekto klausimu iki šiol nėra peržengusi oficialios konstitucinės doktrinos atskleisto turinio ribų. Kad tokių klausimų kėlimas nebandant suformuluoti galimų argumentuotų atsakymų variantų netaptų savitiksliu, tema nagrinėjama taikant klasikinius *mokslinio tyrimo metodus: istorinį, lyginamosios teisėtyros, teleologinį (normų tikslo – objektyvusis elementas, teisės akto leidėjo valios – subjektyvusis elementas), lingvistinio teisės aiškino, sintezės, sisteminės analizės*.

1. Keli probleminiai klausimai, kylantys iš valstybės ir bažnyčios atskirumo principo

Sąvoka „pasaulietinis“ Lietuvos konstitucinės teisės šaltiniuose pirmą kartą įtvirtinta Lietuvos Respublikos Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme, kurio 31 straipsnio 3 dalyje buvo įtvirtinta nuostata, kad „valstybės institucijos, jos mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės“⁶. Šios nuostatos reguliavimo sritis buvo platesnė nei 1992 m. spalio 25 d. Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalies, nes apėmė *ir valstybės institucijų pa-*

6 Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1990, Nr. 9-224.

saulietišumą, taigi tai, kas Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 7 punkte vadinama *Lietuvos valstybės, jos institucijų ir jų veiklos pasaulietišumu*, o teisės doktrinoje *pasaulietinės valstybės principu*. Tačiau „nepakanka vien teoriškai pasamprotauti, ar egzistuoja konstituciniai principai. Juos reikia įvardyti <...>. Kita vertus, dėl to, kad bet kokia teisinė materija „susidvejina“ į normas ir principus⁷ <...> ir į teisinį tekstą <...>, konstitucinių principų iššifravimas iš Konstitucijos teksto formuluočių galimas tik aiškinimo, loginio abstrahavimo būdu. <...> Bet *ar* tam tikri principai įtvirtinti Konstitucijoje, vienareikšmiškai galima pasakyti tik tuomet, kai suformuojama atitinkama konstitucinė doktrina, t. y. kai tai konstatuojama institucija, kuriai vienintelei patikėta aiškinti Konstituciją – Konstitucinis Teismas. <...> Konstitucinio Teismo sudėtis nuolat keičiasi, teisės mokslas vystosi, pagaliau pati konstitucinė doktrina formuojama *ad hoc*. <...> Tai – *laipsniškas konstitucinės doktrinos plėtojimas ją koreguojant* (ne taip, švelniai tariant, doktrinos keitimas).“⁸ Kyla klausimas: ar ateities konstitucinėje doktrinoje įmanoma kokia nors valstybės pasaulietišumo sampratos kaita? Akivaizdu, kad ta apimtimi, kuria Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtintas valstybinių ir savivaldybių mokymo bei auklėjimo įstaigų pasaulietinis pobūdis, tai nėra įmanoma, nebent radikaliai būtų pakeistas pats konstitucinis reguliavimas. Savo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies III skyriaus 4 punkto 2 papunktyje Konstitucinis Teismas atskleidė kompleksinio *valstybinių ir savivaldybių mokymo bei auklėjimo įstaigų pasaulietišumo principo* veikimo sritį: šis principas „be kita ko, reiškia, kad valstybės ir savivaldybių pasaulietinės mokymo ir auklėjimo įstaigos yra tolerantiškos, atviros ir prieinamos visų tikybių žmonėms, taip pat netikintiesiems visuomenės nariams; ugdymo pasaulėžiūrinis turinys šiose įstaigose yra pasaulietinis; dėstant pasaulietinius mokomuosius dalykus moksleiviams nėra diegiama jokia religija ar tikėjimas. <...> bažnyčios ir religinės organizacijos pedagogams, kitiems pasaulietinių švietimo įstaigų darbuotojams (išskyrus tikybos mokytojus) negali nustatyti jokių su jų įsitikinimais ar tikyba susijusių reikalavimų. Valstybinių ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigų valdymą organizuoti, prižiūrėti jų veiklą gali tik valstybės ir savivaldybių institucijos, bet ne bažnyčios ar religinės organizacijos“. Priešingu atveju, kaip toliau konstatuoja Konstitucinis Teismas, būtų „pažeidžiamas konstitucinis valstybės ir bažnyčios atskirumo principas“. Taigi pažeidus *valstybinių ir savivaldybių mokymo bei auklėjimo įstaigų pasaulietišumo principą*, pažeidžiamas būtent *valstybės ir bažnyčios atskirumo principas*, o ne *pasaulietinės valstybės principas*. Tačiau, antra vertus, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje valstybės pasaulietišumas yra apibrėžiamas būtent tuo, kad bažnyčia yra *atskirta nuo* valstybės – „Konstitucijoje įtvirtintas valstybės pasaulietišumas suponuoja valstybės nesikišimą į bažnyčių bei religinių organizacijų vidaus gyvenimą“ (Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 8 punktas), o „bažnyčios bei religinės organizacijos

7 Konstitucijos 43 straipsnio 7 dalyje įtvirtinta nuostata, kad „Lietuvoje nėra valstybinės religijos“, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje įvardijama kaip valstybinės religijos nebuvimo Lietuvoje *principas ir norma* (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 7 punktas).

8 Kūris, E. Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas (2). *Jurisprudencija*. 2002, 24(16): 58, 62–64.

nesikiša į valstybės, jos institucijų ir pareigūnų veiklą, neformuoja valstybinės politikos“ (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 7 punktą). Dėl tokios Konstitucinio Teismo pozicijos tikrai galima sutikti, nes ja tiesiog konstatuojama objektyvi pasaulietinės valstybės realybė: „Modernybės laikais (ypač po prancūzų revoliucijos) atsiradusi pasaulietinės valstybės koncepcija, pabrėžianti valstybės ir bažnyčios *atskyrimą* (išskirta autoriaus. – T. B.), yra vienas iš svarbiausių šiuolaikinės Vakarų demokratijos principų“⁹. Tačiau šioje vietoje iš karto kyla keli klausimai. Pirma, koks valstybės ir bažnyčios santykių modelis kyla iš lietuviško konstitucinio reguliavimo? Antra, kokią įtaką šis modelis turi valstybės pasaulietiško sampratai? Trečia, kodėl Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra suformuluotas valstybės ir bažnyčios *atskirumo*, o ne *atskyrimo* principas? Juk jeigu negalima kalbėti apie konstitucinį *valstybės ir bažnyčios atskyrimo* principą, galbūt negalima skirti ir pasaulietinės valstybės principo, nes Konstitucinis Teismas, kaip minėta, valstybės ir bažnyčios *atskirumą* apibrėžė akcentuodamas „pasaulietiskumą“, o „pasaulietiskumą“ implicitiškai – valstybės ir bažnyčios institucinį atskyrimą. Galiausiai, ketvirta, kiek ši pasaulietiško samprata atitinka faktinę socialinę realybę ir bažnyčios (religinių bendruomenių) statusą valstybėje *de iure*? Juk „teisė yra kuriama faktinių socialinių santykių pagrindu“¹⁰, o teisė, neatitinkanti tokių faktų, rizikuoja būti „negyva“.

2. Pasaulietinė valstybė ir religijos laisvė

Taigi nors iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad nuolatiniai konstitucinių teisinių santykių subjektai – valstybė ir bažnyčia (toliau tekste vietoj konstitucinės santykių formulotės „valstybė ir bažnyčios bei religinės organizacijos“ bus vartojama trumpesnė – „valstybė ir bažnyčia“¹¹) – yra lygiateisiai, tačiau moderniosios konstitucinės teisės

9 Vaičaitis, V. Teisė ir religija. *Justitia*. 2008, 3(69): 26.

10 Kūris, E. Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas. *Jurisprudencija*. 2001, 23(15): 47.

11 E. Šileikio nuomone, „termino „bažnyčia“ vartojimas dabartinėje Konstitucijoje nevisiškai optimalus, palyginti su 1922 m. Konstitucijos (83§) sąvoka „tikybinės organizacijos“ (ji labiau *neutrali!*), kurią pakeitė 1938 m. Konstitucijos (27–29 str.) žodžių junginys „bažnyčios bei kitos tolygios tikybinės organizacijos“, radęs atgarsį dabartinėje Konstitucijoje. Todėl platesniu požiūriu tariamas (formalus) nė vienos religijos neįvardijimas Konstitucijoje – tam tikras *mitas*. Matyt, tai suvokdamas įstatymų leidėjas priėmė Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymą (bet ne bažnyčių ir kitų religinių organizacijų įstatymą), tuo tarsi kompensuodamas nevisiškai optimalią konstitucinę terminiją“ (Šileikis, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Antras pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 262–263). Dėl tokios E. Šileikio pozicijos galima sutikti iš dalies, nes įstatymų leidėjas veikia neatsižvelgė į Konstitucijos terminiją ir jos nepaisė (taigi ir neįgyvendino), o ne „kompensavo“ ją, t. y. koregavo.

Žinoma, galima sąvoką „bažnyčia“ vartoti siauresne prasme ir apibrėžti ją kaip remiantis krikščionybė istoriškai susiformavusią, daugelyje valstybių teisiškai pripažintą religinę bendruomenę, apimančią didelę visuomenės dalį, tačiau teisiniu požiūriu sąvoka „bažnyčia“ nesukuria teisiškai reikšmingų padarinių. Vien šios sąvokos vartojimas religinės bendruomenės pavadinime savaime nesukuria jokių privilegijų, pavyzdžiui, mokesčių lengvatų ir kita. *Bažnyčių* sąvoką vartojant daugiskaita, iš tikrųjų yra apibūdinamos ir visos religinės bendruomenės *pars pro toto*. Valstybė bažnyčias paprastai laiko ypatingos substancijos juridiniais asmenimis, organizacijomis (*societates perfectae*, skirtingai nei politines partijas ir kt.) ir suteikia joms vidaus autonomiją (nustatoma, kad jos „laisvai tvarkosi pagal savus kanonus ir statutus“ – Konstitucijos 43 straipsnio 4 dalis) arba net atsižvelgia į jų visuotinę, universalią teisinę tvarką, kaip Katalikų Bažnyčios

požiūriu, valstybė pati vienašališkai apibrėžia bažnyčios ir kitų religinių bendruomenių vietą joje¹². Tokios pozicijos laikėsi ir M. Römeris, pabrėžęs, kad „bažnyčia kartu su visais kitais socialiniais junginiais yra įtraukta į valstybės teisės drausmę; o tos teisės nuostatai, tarp kito ko, tvarkantieji ir bažnyčios „statutis“ rėmus, dalyvavimui bažnyčioje suteikia kaip tik subjektyvinį paties žmogaus tikiybinio apsisprendimo pažymį“¹³. Taigi teisinės valstybės nuostata bažnyčios atžvilgiu nekinta: religijos laisvė yra valstybės ir bažnyčios abipusių santykių (laikytis religijos laisvės yra ir religinių bendruomenių pareiga, nes jos yra valstybėje ir turi gerbti teisinės valstybės vertybes¹⁴) *pamatas, tikslas ir konstitucinis principas*; religijos laisvė yra valstybės kompetencijos nustatant bei įgyvendinant konkretų valstybės ir bažnyčios santykių modelį *matas bei riba*.

Valstybės (valstybės valdžios institucijų) kompetenciją (funkciją) nustatyti konstitucinių santykių su bažnyčia konkretų modelį riboja Konstitucija, kuri yra *suprema potestas* išraiška. Todėl, nors tiesiogiai *nebūdama valstybės ir bažnyčios teisinių santykių subjektas*, tauta tiek *de facto* (per tautos narių religinę priklausomybę, jų pasaulėžiūra), tiek *de jure* (kaip pirminio akto, Konstitucijos, kūrėja) daro įtaką konkrečiam šių santykių modeliui. Tačiau tai darydama net *aukščiausios teisės, Konstitucijos, kūrėja* nėra laisva: pirma, negalima taip teisiškai reguliuoti valstybės ir bažnyčios santykius, kad būtų pažeistos pagrindinės konstitucinės teisinės valstybės vertybės, *in primis* Konstitucijos 26 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė (*religijos*

---

atveju (iš čia ir sutartys tarp Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos). Taip pat ir M. Römeris visus „tikiybinius socialinius junginius“ vadino vienu vardu – „bažnyčios“ (Römeris, M. *Valstybė ir jos konstitucinė teisė*. Pirmas dalis: *Valstybė*. T. II. Antras fotografuotinis leidimas. Vilnius: Pradai, 1995, p. 144).

Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinio Įstatymo (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949. BGBl. S. 1.) sudedamosios dalies – Veimaro Konstitucijos 136–141 straipsnių nuostatose kalbama apie religines organizacijas (*Religionsgesellschaften*), nors konstitucinėje doktrinoje visur vartojama religinių bendruomenių (*Religionsgemeinschaften*) sąvoka, pabrėžiant jų ypatingą bendruomeninį pobūdį, kaip *pars pro toto* visoms religinėms bendruomenėms apibūdinti. Ir priešingai – Šveicarijos Konfederacijos Federalinės Konstitucijos (Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft. BBl vom 18. Dez. 1998) 72 straipsnio pavadinime „Bažnyčia ir valstybė“ (*Kirche und Staat*) ir jo 1 dalies nuostatose sąvoka „bažnyčia“ vienaskaita vartojama visoms „religinėms bendruomenėms“ (šio straipsnio 2 dalis) subordinuoti. Atrodo, kad panašiai pasielgė ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, savo jurisprudencijoje suformulavęs „valstybės ir bažnyčios atskirumo principą“.

- 12 Nay, G. Kirche und Staat im Lichte der Religionsfreiheit. Die schweizerische Lösung des Dualismus. Iš *Gesellschaftliche Ängste als theologische Herausforderung: Kontext Europa*. Hrsg. Loretan, A.; Luzatto, F. Berlin, Hamburg, Münster: LIT Verlag, 2004, s. 65.
- 13 Römeris, M., *supra* note 11, p. 17–18.
- 14 „Akivaizdu, kad bet kurios socialinės grupės gyvavimo vidaus taisyklės privalo neprieštarauti pozityviajai teisei. O jeigu taip, galimybė atlikti teisėtumo patikrą leidžia teigti, kad jokios uždaros teisės sistemos nėra ir negali būti. Štai tik vienas pavyzdys. Lietuvos Respublikos Konstitucija suteikia teisę bažnyčioms ar religinėms organizacijoms veikti pagal savo kanonus ir kitus vidaus teisės aktus, t. y. suteikia tam tikrą teisinę autonomiją. Tačiau autonomija Konstitucijos kontekste nėra ir negali būti absoliuti. Taigi nors Konstitucijoje ir nustatyta, kad „bažnyčios bei religinės organizacijos laisvai skelbia savo mokslą, atlieka savo apeigas, turi maldos namus, labdaros įstaigas ir mokyklas dvasininkams rengti“, bet dėl to, kad „bažnyčios bei religinės organizacijos laisvai tvarkosi pagal savo kanonus ir statutus“, nėra sukuriama visuomeninių santykių grupė, kuri „išeitų“ už konstitucinio reguliavimo ribų. Minėtos Konstitucijos nuostatos dėl autonomijos nesukuria jokių teisinių posistemių, jokios teisinio reguliavimo entropijos“ (Mesonis, G. Konstitucija monocentrinėje teisės sistemoje. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2008, 4(12): 225).

laisvė¹⁵), kuri, kaip 2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus

15 Sąvoka „religijos laisvė“ Lietuvoje nėra Konstitucijos *expressis verbis* sąvoka, ji kyla iš Konstitucijos dvasios. Konstitucinis Teismas 1995 m. sausio 24 d. išvadoje (*Valstybės žinios*. 1995, Nr. 9-199) konstatavo, kad „tiek tarptautinės teisės aktai, tiek Konstitucija, pripažindami žmogui religijos laisvę (išskirta autoriaus. – T. B.), vartoja skirtingą terminiją šiai laisvei apibūdinti“ (motyvuojamosios dalies 3 punktas) ir kad „kai kurie skirtingi Konstitucijoje ir Konvencijoje vartojami žodžiai iš esmės reiškia tą patį nediskriminacijos požymį arba apima kelis iš jų. Pavyzdžiui, galima preziumuoti, jog Konstitucijoje pavartotas žodis „tikėjimas“ apima Konvencijoje vartojamą žodį „religija“ (motyvuojamosios dalies 4 punktas).

Lietuviškajame konstitucionalizme religijos laisvės sąvoka yra laikoma kompleksine sąvoka, nes ji „neatsiejama nuo kitų Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus teisių ir laisvių <...>, nuo Konstitucijoje įtvirtintų principų“, kurios ir kurias Konstitucinis Teismas išsamiai išvardijo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 4 punkte. Darytina išvada, jog religijos laisvės sąvoka *per se* pagal Konstituciją yra kompleksinė sąvoka dar ir dėl to, kad ji aiškinama kaip: 1) *individualioji religijos laisvė* – „kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą ir vienas <...>, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikinėti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo“ (Konstitucijos 26 straipsnio 2 dalis). Ji savo ruožtu suprantama a) kaip *pozityvioji religijos laisvė* – galimybė nedraudžiamai, t. y. laisvai, „pasirinkti“, „privačiai ar viešai išpažinti“, „atlikinėti religines apeigas“ ir aktyviai „praktikuoti“ savo religiją ir „mokyti“ jos (Konstitucijos 26 straipsnio 2 dalis); ir b) kaip *negatyvioji religijos laisvė* – „niekas negali kito asmens versti ar būti verčiamas pasirinkti ar išpažinti kurią nors religiją arba tikėjimą“ (Konstitucijos 26 straipsnio 3 dalis ir 35 straipsnio 2 dalis); taip pat tai yra prigimtinė asmens laisvė neturėti jokios religijos, „pakeisti pasirinktą religiją ar jos atsisakyti“ (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 5 punktas); 2) *kolektyvinė religijos laisvė* – kiekvieno žmogaus teisė kartu „su kitais, privačiai ar viešai <...> išpažinti, atlikinėti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo“ (Konstitucijos 26 straipsnio 2 dalis), taip pat religinių susivienijimų laisvė (Konstitucijos 35 straipsnio 1 dalis); 3) *korporatyvinė religijos laisvė* – bažnyčių bei religinių organizacijų, kaip teisės subjektų (tų, kurios valstybės pripažintos, turi viešojo juridinio asmens teises (Konstitucijos 43 straipsnio 2 dalis), o kitos yra remiantis private teise įsisteigę juridiniai asmenys (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (*Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262 2.34 ir 2.37 straipsniai), teisė laisvai skelbti savo mokslą, atlikti savo apeigas, turėti maldos namus, labdaros įstaigas ir mokyklas dvasininkams rengti (Konstitucijos 43 straipsnio 3 dalis) bei laisvai tvarkytis „pagal savo kanonus ir statusus“ (Konstitucijos 43 straipsnio 4 dalis), o savo teisių pažeidimo atveju kreiptis į teismą (Konstitucijos 6 straipsnio 2 dalis, 30 straipsnio 1 dalis).

Kalbant apie valstybės ir bažnyčios santykius ypač svarbu pažymėti, kad religijos laisvė yra tas *konstitucinis principas*, kuris užkerta kelią valstybei kaip nors kištis į religijos reikalus („valstybė turi būti neutrali įsitikinimų atžvilgiu, ji neturi teisės nustatyti kokią nors privalomą pažiūrų sistemą“ (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 5 punktas), kištis į bažnyčių vidaus reikalus (*valstybės religinis ir pasaulėžiūrinis neutralumas*) ir įpareigoja valstybę užtikrinti skirtingų religinių bendruomenių narių taikų sugyvenimą (*religinės tolerancijos ir religinės taikos palaikymas*). Religinė santarvė bei pagarba religijos laisvei *inter alia* yra ir *kiekvieno asmens pareiga* (Konstitucijos 27 straipsnis ir 43 straipsnio 6 dalis). Individuali religijos laisvė, kol ji nėra išreikšta, yra „absoliuti žmogaus laisvė“ (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 5 punktas). Tačiau kiekvienas valstybės įsikišimas į veikimu išreikštos individualios religijos laisvės sritį turi būti konstituciškai pagrįstas: a) tam turi būti įstatymo pagrindas (Konstitucijos 26 straipsnio 4 dalis); b) ribojimas pateisinamas tik siekiant garantuoti visuomenės saugumą, viešąją tvarką, žmonių sveikatą ir dorovę bei ginti kitas asmens pagrindines teises ir laisves (Konstitucijos 26 straipsnio 4 dalis); c) ribojimai turi būti proporcingi, t. y. vertinami „sveiko proto ir akivaizdžios būtinybės kriterijais <...>, turi atitikti teisingumo sampratą ir reikalavimus <...>. Pagrindinių teisių ir laisvių ribojimas sietinas su konkuruojančių vertybių racionalių santykiu“ (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 5 punktas); d) pagrindinės teisės esmė yra neliečiama, t. y. apribojimais neturi būti pažeista individualios religijos laisvės esmė (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 5 punktas).

Apibrėžti religijos laisvės, priešingai nei daugelio kitų teisių ir laisvių, esmės apsaugos sritį nėra lengva dėl tos priežasties, kad žmogaus vidinis gyvenimas (*forum internum*) *per se* yra sunkiai prieinamas. Pagrindinės teisės esmė nurodo tą pagrindinės teisės turinio dalį, kuri yra *absoliučiai saugoma* nuo bet kokio pažeidimo ir todėl *jokiomis sąlygomis* negali būti ribojama. Tai reiškia, kad neliečiama religijos laisvės esmė yra tai, kad niekas *negali būti verčiamas dalyvauti religinėje bendruomenėje, religinėje pamokoje arba imtis kokių nors religinių veiksmų*. Taip pat laisvė „neatskleisti savo įsitikinimų ir nebūti verčiamam juos atskleisti

5 punkte konstatavo Konstitucinis Teismas, „yra prigimtinė žmogaus laisvė“¹⁶ ir kuri užtikrina galimybę įvairių pažiūrų žmonėms gyventi atviroje, teisingoje bei darnioje pilietinėje visuomenėje (minėto nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 4 punktas). Todėl, antra, Konstitucijos preambulė implicitiškai įpareigoja tautą ir toliau puoselėti „Lietuvos žemėje tautinę santarvę“, kuri šiuo atveju turėtų būti aiškinama plačiau, t. y. ir kaip religinė bei pasaulėžiūrinė santarvė, nes kai kurios tautinės bendruomenės (pvz., *karaimai* ir kt.) yra tiesiogiai siejamos su savo konkrečia religija arba pasaulėžiūra (pvz., *karaimai kaip valstybės pripažinta tradicinė Lietuvos religinė bendruomenė* (Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 5 straipsnis). Taigi valstybės ir bažnyčios santykių reguliavimas turi užtikrinti taikų ir tolerantišką skirtingų religinių bendruomenių narių viešą sugyvenimą.

Konstitucijos 43 straipsnio 5 dalyje funkcija detalizuoti valstybės ir bažnyčios santykius pavedama arba vykdomosios valdžios institucijai Vyriausybei („bažnyčių bei kitų religinių organizacijų būklė valstybėje nustatoma susitarimu“), arba įstatymų leidėjui Seimui („arba įstatymu“), o ne tautai tiesiogiai spręsti referendumu (tai konstitucinė apsauga nuo tautos savivalės mažesnių bažnyčių bei religinių bendruomenių atžvilgiu). Tačiau minėtos institucijos valstybės ir bažnyčios santykius nustato remiantis visos Konstitucijos, kaip vientiso akto, įgyvendinamomis eksplicitinėmis ir implicitinėmis nuostatomis (pvz., įsipareigoja pripažinti ir įvardyti tradicines bažnyčias bei religines organizacijas; negali nustatyti valstybinės bažnyčios, nes ji atstovautų konkrečiai religijai, o valstybinė religija yra uždrausta pagal Konstituciją *expressis verbis* ir kita). Todėl valstybė pati laisvai sprendžia dėl tokių susitarimų reikalingumo, o tai yra teisės literatūroje vadinamo *valstybės „kulto suvereniteto“*¹⁷ turinio dalis, kaip savo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 8 punkte yra konstatavęs ir Konstitucinis Teismas: „Konstitucinė nuostata „bažnyčių bei kitų religinių organizacijų būklė valstybėje nustatoma susitarimu“ negali būti aiškinama kaip reiškianti įpareigojimą valstybei atitinkamus susitarimus sudaryti su visomis tradicinėmis Lietuvoje bažnyčiomis bei religinėmis organizacijomis, taip pat kitomis valstybės pripažintomis bažnyčiomis bei religinėmis organizacijomis. Valstybė laisvai sprendžia, sudaryti atitinkamus susitarimus ar jų nesudaryti, o jeigu sudaryti, tai su kuo. Minėta konstitucinė nuostata negali būti aiškinama ir taip, kad jeigu valstybė yra sudariusi tam tikrą susitarimą su kuria nors viena bažnyčia ar religine organizacija, tai ji turi atitinkamus susitarimus sudaryti ir su kitomis Lietuvoje veikiančiomis bažnyčiomis bei religinėmis organizacijomis.“ Galiausiai iškilus tokių susitarimų arba įstatymų konstitucingumo klausimui

<...>, neatskleisti savo požiūrio į tikėjimo ar netikėjimo dalykus <...>, pasirinkti jam priimtina religiją ar nepasirinkti jokios, pakeisti pasirinktą religiją (arba pasaulėžiūrą – T. B.) ar jos atsisakyti“ (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 5 punktas), nebūti „verčiamam pasirinkti ar išpažinti kurią nors religiją arba tikėjimą“ (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 10 punktas) turėtų būti vertinama kaip *absoliuti garantija*.

16 „Prigimtines teises žmogus turi nepriklausomai nuo to, ar jos yra įtvirtintos valstybės teisės aktuose, ar ne. Šias teises turi kiekvienas žmogus.“ Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimo motyvuojamosios dalies 4 punktas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 109-3004.

17 Sahlfeld, K. *Aspekte der Religionsfreiheit im Lichte der Rechtsprechung der EMRK – Organe, des UNO – Menschenrechtsausschusses und nationaler Gerichte*. Luzerner Beiträge zur Rechtswissenschaft. Hrsg. Schmid, J. Band 3. Zürich, Basel, Genf: Schulthess Juristische Medien AG, 2004, s. 39.

ir kompetentingam subjektui kreipusis į Konstitucinį Teismą su prašymu tai iširti, į ši valstybės bei bažnyčios santykių modelio nustatymo procesą įsitraukia ir konstitucinės justicijos institucija.

Atsižvelgiant į šiuolaikinę valstybės ir bažnyčios santykių praktiką sąlygiškai būtų galima skirti tris pagrindinius *valstybės santykių su bažnyčia modelius*: 1) *valstybinės bažnyčios*, arba kitaip – valstybės ir bažnyčios *institucinės vienybės*, modelis (Anglikonų bažnyčia Didžiojoje Britanijoje, Romos katalikų bažnyčia Lichtenšteino Kuni-gaikštystėje, Evangelikų liuteronų bažnyčia Danijoje ir kitos); 2) valstybės ir bažnyčios *bendradarbiavimo* modelis, arba bažnyčios *valstybinio pripažinimo* viešosios teisės subjektu modelis (Vokietija, kai kurie Šveicarijos kantonai, Austrija ir kitos); 3) valstybės ir bažnyčios *griežto atskyrimo* modelis, pagal kurį bažnyčioms nesuteikiamas valstybinio pripažinimo statusas; jos veikia kaip remdamiesi private teise įsisteigę juridiniai asmenys (Čekija, JAV, Prancūzija ir kitos).

3. Valstybės pasaulietškumas ir valstybės bei bažnyčios paritetas

Nors valstybės ir bažnyčios santykių sistemas apibendrintai galima suskirstyti į kelis modelius, varijuojančius nuo institucinės vienybės iki laicistinio atskyrimo, tačiau reikia pažymėti, kad praktikoje nėra nė vieno teoriškai apibendrinto gryno pavidalo šių santykių modelio. Tik iš sisteminio viso Konstitucijos teksto aiškinimo bei konstitucinės jurisprudencijos analizės galima nustatyti lietuviškąjį valstybės ir bažnyčios santykių modelį, nes jis šiuose konstitucinės teisės šaltiniuose nėra aiškiai nurodytas. Atrodytų, kad Konstitucinio Teismo suformuluotas „valstybės ir bažnyčios atskirumo principas“, kuris yra „Lietuvos valstybės, jos institucijų ir jų veiklos pasaulietškumo pamatas“ (2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 7 punktas), būtų apie minėto trečiojo – visiško (griežto) valstybės ir bažnyčios atskyrimo – modelio įtvirtinimą. Šią poziciją turėtų dar labiau sustiprinti konstitucinės teisės mokslo doktrinoje, kaip jau nurodyta, suformuluotas konstitucinis *pasaulietinės valstybės principas*. Tačiau tokia hipotezė nepatvirtinama dėl kelių priežasčių:

1. Konstitucinis Teismas suformulavo valstybės ir bažnyčios atskirumo, o ne atskyrimo principą. „Konstitucinis Teismas, pavartodamas „atskirumo“ terminą, tarytum norėjo pabrėžti šios ir „atskyrimo“ sąvokų turinio netapatumą. Jurisprudencijoje sąvokos „atskirumas“ turinys yra suvokiamas kur kas „švelniau“ nei valstybės ir bažnyčios atskyrimo principo teorijos idealai“¹⁸. Gramatinis terminų aiškinimas tai patvirtina. Remiantis „Lietuvių kalbos žodynu“¹⁹ galima konstatuoti, jog sąvoka „atskirumas“ šiuo

18 Mesonis, G. Kai kurie konstituciniai valstybės ir bažnyčios santykių aspektai. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2008, 2(10): 115.

Valstybės ir bažnyčios *atskyrimas*, kaip teigė M. Römeris, reiškia, jog „bažnyčiai negali būti valstybėje suteikta jokia viešoji galia ir jokia viešoji (valstybinė) funkcija; visos bažnyčios yra valstybėje lygios ir valstybė nė vienai jų nesuteikia pirmenybės prieš kitas; visų tikybių mokslas yra valstybėje laisvas ir jokios tikybos mokslas nėra oficialus; visoms bažnyčioms yra taikomas *bendras šiaip draugijų ir sąjungų teisinis režimas*“ (Römeris, M., *supra* note 11, p. 147).

19 *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas. Redaktorių kolegija: Naktinienė, G., et al. [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 [žiūrėta 2009-11-14]. <www.lkt.lt>.

atveju reiškia, kad valstybinė valdžia ir bažnytinė valdžia yra atskiros (netapačios), jog tarp valstybės ir bažnyčios kaip teisės subjektų yra skirtumas. Tuo tarpu sąvoka „atskyrimas“ pabrėžiamas radikalus (griežtas) valstybės ir bažnyčios egzistavimas skyrium, be to, ji gali reikšti atskyrimą kaip procesą, jo rezultatą. Nepaisant to, Egidijus Šileikis teigia, kad šis „atskyrimas yra *nevisiškai įtikinamas* pagal Konstitucijos nuostatą „valstybė pripažįsta ir bažnytinę santuokos registraciją“ (Konstitucijos 38 str. 4 d. 2 s.). <...> Todėl galima teigti, kad ydinga sureikšminti valstybės ir bažnyčios – dviejų viešųjų juridinių asmenų! – atskirumą <...>“²⁰ Tokia pozicija diskutuotina. Būtent sąvoka „atskyrimas“ šiuo atveju ir reikštų dviejų skirtingų nuolatinių teisinių santykių dalyvių – valstybės ir bažnyčios – *bendradarbiavimą, sugyvenimą*, todėl ir, pavyzdžiui, konstitucinės nuostatos, kad „valstybė pripažįsta ir bažnytinę santuokos registraciją“, „turinys leidžia daryti išvadą, kad nuo bažnytinės santuokos registracijos dienos taip pat atsiranda sutuoktinių teisės ir pareigos“²¹. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje suformuluotu valstybės ir bažnyčios *atskirumo principu* siekiama parodyti, kad tradicinių religinių bendruomenių vaidmuo formuojantis Lietuvos valstybingumui buvo ypatingas ir kad jos nėra taip atskirtos nuo valstybės, jog neturėtų teisės įvairiai reikštis viešojoje erdvėje.

2. Konstitucinis Teismas savo baigiamuosiuose aktuose nėra aiškiai atskleidęs sąvokos „valstybės pasaulietiskumas“ turinio. „Lietuvių kalbos žodyne“ žodis „pasaulietinis“ aiškinamas kaip turintis reikšmę „priklausantis pasauliečiams, ne dvasininkams“, „nesusijęs su religija“. Konstitucinis Teismas taip pat buvo gana lakoniškas: „Konstitucinis valstybės ir bažnyčios atskirumo principas yra Lietuvos valstybės, jos institucijų ir jų veiklos pasaulietiskumo pamatas. <...> valstybės <...> pasaulietiskumas negali būti pagrindas diskriminuoti tikinčiuosius, varžyti jų teises ir laisves. Valstybės pasaulietiskumas suponuoja ir valstybės nesikišimą į bažnyčių bei religinių organizacijų vidaus gyvenimą“ (2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 7 punktas). Logiškai ir sistemaiškai aiškinant Konstitucinio Teismo poziciją darytina išvada, kad jis valstybės pasaulietiskumą apibrėžia per valstybės ir bažnyčios atskirumo principą, kuris, kaip jau nurodyta, reiškia paritetinį šių teisės subjektų sugyvenimą. Taigi lietuviškoji valstybės pasaulietiskumo turinio interpretacija nėra griežta arba laicistinė. Tampa aišku, kodėl Konstitucinis Teismas *expressis verbis* nurodė ne pasaulietinės valstybės, o tik mokymo ir auklėjimo įstaigų pasaulietiskumo principą, kuris atsižvelgiant į visa tai yra visiškai pagrįstas. Lietuvių kalbos žodis „pasaulietinis“ pats savaime turi aiškų laicistinį atspalvį. Taigi atmetama bet kokia ne tik bažnyčios, bet ir religijos svarba valstybės viešajame gyvenime. Tai galėjo suponuoti ir Konstitucinio Teismo pasirinkimą, be sąvokos „pasaulietiskumas“, vartoti ir sąvoką „neutralumas“, todėl „tai, kad Lietuvos valstybė ir jos institucijos yra pasaulėžiūros ir religijos požiūriu neutralios, reiškia valstybės ir tikybės sričių, valstybės ir bažnyčių bei religinių organizacijų paskirties, funkcijų ir veiklos atribojimą“ (2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 7 punktas) ir būtent tai byloja apie valstybės bei bažnyčios atskirumą, o ne atskyrimą, todėl nereiškia ne tik religijos ir tikėjimo nepripažinimo „natūralia ir

20 Šileikis, E., *supra* note 11, p. 264.

21 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 31-562.

gerbtina visuomenės dalimi²², bet ir bažnyčių bei kitų religinių organizacijų valstybinio nepripažinimo apskritai²³.

3. Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje valstybės pasaulietiskumas yra neatšiejamas nuo religijos laisvės, užkertančios kelią valstybei kaip nors ištraukti į religijos reikalus („Valstybė turi būti neutrali įsitikinimų atžvilgiu, ji neturi teisės nustatyti kokią nors privalomą pažiūrų sistemą“, teigiama Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 5 punkte), taip pat pripažįstama Konstitucijos 43 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta bažnyčios autonomijos laisvė, suponuojanti valstybės nesikišimą į bažnyčios vidaus gyvenimą. Taigi remiantis Konstitucinio Teismo suformuluota sąvoka „valstybės pasaulietiskumas“ valstybė negali būti tapatinama su bažnyčia ir konkrečia religija arba pasaulėžiūra, o tai reiškia *valstybės religinį ir pasaulėžiūrinį neutralumą*. Tačiau reikia sutikti su vienu žymiausiu vokiečių konstitucinės teisės mokyklos klasiku, buvusiu Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo teisėju Konradu Hesse (1919–2005), kad *valstybė yra* „neutrali pasaulėžiūriniai, bet ne vertybiniu požiūriu“²⁴, o tos vertybės pirmiausia yra konstitucinių vertybių sistema. Kelios iš tokių konstitucinių vertybių yra ir *tradicinių* Lietuvoje bažnyčių bei religinių organizacijų, ir *kitų* bažnyčių bei religinių organizacijų pripažinimas (Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalis), bažnytinių santuokų registracijos pripažinimas (Konstitucijos 38 straipsnio 4 dalis), religijos laisvė (Konstitucijos 26 straipsnis) ir kitos. Be to, valstybė reguliuoja, pavyzdžiui, švenčių dienų, sutampančių su religinėmis šventėmis, mokesčių lengvatų, finansinės paramos bažnyčiai klausimus ir kita. Visa tai dera su pasaulietinės valstybės principu tik atsižvelgiant į pačios Konstitucijos vientisumą, nes tai yra „jos normų teisinis, filosofinis ir loginis integralumas, nustatantis aiškintojui pareigą konstituciją matyti kaip visumą, kaip vertybių pusiausvyrą. Konstitucijos nuostatos yra lygiavertės savo juridine galia, tad ir jų turinio imperatyvai yra vienas kito nepaneigiantys, o tik papildantys, sukuriantys naują teisinę realybę“²⁵. Tai *inter alia* įrodo, kad valstybės

22 Kūris, E. Lietuvos Respublikos Konstitucijos principai, *supra* note 5, p. 266.

23 Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas 2000 m. gruodžio 19 d. sprendime 2 BvR 1500/97 (BVerfGE 102, 370 *Zeugen Jehovas*) konstatavo, jog viešosios teisės korporacijų statuso suteikimas religinėms bendruomenėms nereiškia, kad jos tampa valstybinio aparato dalimi. Pirmiausia jos išlieka visuomenės organizacijomis“. Komentuodamas Konstitucijos 43 straipsnio 7 dalį („Lietuvoje nėra valstybinės religijos“) E. Šileikis pagrįstai teigia, jog ir religija yra „ne valstybinės, bet visuomeninės sferos elementas, t. y. individai ar jų junginiai gali steigti privačias religines „mokymo ar auklėjimo įstaigas“, o „valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės“ (Šileikis, E., *supra* note 11, p. 117).

24 Hesse, K. *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. Neudruck der 20. Auflage. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1999, s. 4.

Taip pat ir garsiajame sprendime *Krucifiksas* Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „valstybė, kuri plačiai garantuoja tikėjimo laisvę ir pati išpareigoja laikytis religinio ir pasaulėžiūrinio neutralumo, negali atmesti kultūriškai perimtų ir istoriškai išsiskyrusių vertybinių įsitikinimų bei nuostatų, kuriomis grindžiamas visuomenės solidarumas ir nuo kurių priklauso [valstybės] užduočių įvykdymas. Tam krikščionių tikėjimas ir krikščionių bažnyčios, kad ir kaip šiandien būtų vertinamas jų paveldas, turėjo esminę įtaką. Tuo pagrįstų mąstymo tradicijų, vertybinio patyrimo ir elgesio modelių atžvilgiu valstybė negali elgtis indiferentiškai“. Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 1995 m. gegužės 16 d. sprendimas 1 BvR 1087/91 (BVerfGE 93, 1 *Kruzifix*).

25 Mesonis, G. Kai kurie konstitucijos interpretavimo aspektai: *expressis verbis* ribos. *Jurisprudencija*. 2008, 5(107): 25.

įsipareigojimas dėl religinio neutralumo nėra absoliutus, kad valstybinio pripažinimo arba privilegijuoto statuso suteikimas religinėms bendruomenėms valstybėje dera su jos religiniu neutralumu²⁶ ir kad valstybės pasaulietiškas turi būti suprantamas tik atsižvelgiant į platų valstybės ir bažnyčios paritetinį bendradarbiavimą.

4. Konstitucijos 43 straipsnio 5 dalyje yra įtvirtinta nuostata, kad „bažnyčių bei kitų religinių organizacijų būklė valstybėje nustatoma susitarimu arba įstatymu“. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad toks susitarimas tėra įstatymų leidėjo geros valios išraiška ir savaime nepažeidžia asmenų lygiateisiškumo: „Konstitucinė nuostata „bažnyčių bei kitų religinių organizacijų būklė valstybėje nustatoma susitarimu“ negali būti aiškinama kaip reiškianti įpareigojimą valstybei atitinkamus susitarimus sudaryti su visomis tradicinėmis Lietuvoje bažnyčiomis bei religinėmis organizacijomis, taip pat kitomis valstybės pripažintomis bažnyčiomis ir religinėmis organizacijomis. Valstybė laisvai sprendžia, sudaryti atitinkamus susitarimus arba jų nesudaryti, o jeigu sudaryti, tai su kuo. Minėta konstitucinė nuostata negali būti aiškinama ir taip, kad jeigu valstybė yra sudariusi tam tikrą susitarimą su kuria nors viena bažnyčia ar religine organizacija, tai ji turi atitinkamus susitarimus sudaryti ir su kitomis Lietuvoje veikiančiomis bažnyčiomis bei religinėmis organizacijomis“ (2007 m. gruodžio 6 d. sprendimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 8 punktas). Tokia pozicija yra pagrindas manyti, kad Konstitucinio Teismo argumentacija implicitiškai siejama su Romos Katalikų Bažnyčios teisine padėtimi *de jure* (ne konstituciškai) ir *de facto* (kaip didžiausios savo narių skaičiumi), nes tik su ja (tiksliau – su Šventuoju Sostu) Lietuva yra sudariusi sutartis²⁷. Dėl tokios Konstitucinio Teismo pozicijos galima diskutuoti, nes jeigu Konstitucinis Teismas minėto sprendimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 6 punkte konstatavo, kad „Konstitucija įtvirtina trejų Lietuvoje veikiančių bažnyčių bei religinių organizacijų statusą: vienos bažnyčios bei religinės organizacijos yra tradicinės Lietuvoje, kitos (tradicinės Lietuvoje nesančios) bažnyčios bei religinės organizacijos yra valstybės pripažintos, dar kitos Lietuvoje veikiančios bažnyčios bei religinės organizacijos neturi nei tradicinių Lietuvoje, nei valstybės pripažintų statuso“, tai savaime prieštarauja asmenų lygiateisiškumo principui, jeigu to paties lygmens teisinio (konstitucinio) statuso subjektai negali naudotis to konkretaus statuso asmenų teisėmis (pvz., sudaryti sutartis). Taip nutinka dėl to, kad kai kurios iš trejų statuso lygmens bažnyčios (pvz., tradicinė Romos Katalikų Bažnyčia), kurioms taip pat skiriamas tas pats konstitucinis reguliavimas, palyginti su kitomis to konstitucinio statuso bažnyčiomis ir religinėmis organizacijomis (pvz., kitomis aštuoniomis tradicinėmis), kurioms taip pat skiriamas tas pats konstitucinis reguliavimas, yra traktuojamos kitaip, „nors tarp jų nėra tokių skirtumų (ypač Konstitucijos požiūriu. – *T. B.*), kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai

26 Kley, A. Wie neutral ist die Rechtsprechung des Schweizerischen Bundesgerichts in Glaubens- und Weltanschauungsfragen? Iš *Religiöse Neutralität: ein Rechtsprinzip in der multireligiösen Gesellschaft*. Freiburger Veröffentlichungen zum Religionsrecht. Hrsg. Pahud de Mortanges, R. Band 21. Zürich, Basel, Genf: Schulthess Juristische Medien, 2008, s. 87.

27 Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir valstybės teisiniu aspektu. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 67-2022; Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 67-2023; Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 67-2024.

pateisinamas²⁸. Sutarčių laisvės principas čia nekvestionuotinas, tačiau visos tradicinės ir valstybės pripažintos bažnyčios bei religinės organizacijos siekia susitarimų su valstybe (netgi tuose susitarimuose adaptuoti kai kurių joms naudingų Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarčių nuostatas), o valstybės noras reaguoti į tai yra sveikintinas, nes iš Konstitucijos 43 straipsnio 5 dalies formuluotės „nustatoma susitarimu arba įstatymu“, o ne „gali būti nustatyta“, kad valstybei kyla pareiga tokius susitarimus sudaryti arba priimti atitinkamus įstatymus²⁹. Kitaip tariant, iš Konstitucijos 43 straipsnio 5 dalies nuostatos *inter alia* kildintinas valstybės ir bažnyčios, kaip dviejų autonomiškų teisės subjektų, bendradarbiavimo (kooperacijos) modelis, nes „konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas glaudžiai siejasi su sutarčių sudarymo laisvės principu“³⁰ ir atvirkščiai – sutarčių laisvės principas glaudžiai susijęs su asmenų lygiateisiškumo principu. Nors remiantis šiuo konstituciniu asmenų (visų tradicinių religinių bažnyčių bei religinių organizacijų) lygiateisiškumu, kaip teigia E. Šileikis, diskutuotina yra Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartimis įtvirtinta išskirtinė Katalikų Bažnyčios savivaldos (autonomijos, teisių apsaugos) garantija, formaliai disonuojanti bendrajam asmenų lygiateisiškumo principui, ji savaime yra konstitucinga, nes kildintina iš Konstitucijos 43 straipsnio 5 dalies žodžio „susitarimu“³¹.

5. Ordinarinė teisė nėra konstitucinės teisės šaltinis³², todėl valstybės pasaulietiško turinio atskleidimas bei valstybės ir bažnyčios santykių modelio sukonkretinimas tikrai nėra kildintinas iš ordinarinio reguliavimo analizės, nes „pastangos suvokti konstituciją per žemesnės galios teisės aktų turinį būtų jos viršenybės principo paneigimas bei tikrojo jos turinio, o tuo pačiu ir jos ginamų vertybių, iškraipymas. <...> Konstitucijos „vienišumas“ teisės sistemoje (nes nėra teisės akto, galinčio prilygti jai savo juridine galia) formuluoja rimtus hermeneutinius iššūkius, kuriuos tenka spręsti jos interpretuotojui“³³. Vis dėlto platus valstybės ir bažnyčios santykių „vienišo“ konstitucinio reguliavimo įgyvendinimas įvairiuose teisės aktuose tik patvirtina ir įrodo *ypatingą* bažnyčios vietą *de facto* ir *pripažinimą* valstybėje *de jure*. Taigi valstybės ir bažnyčios

28 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas (motyvuojamosios dalies II skyriaus 15 punktas). *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 111-4549.

Antai 2003 m. liepos 9 d. sprendime *BGE 129 I 217* Šveicarijos Federalinis Teismas *diskriminaciją* apibrėžė kaip „tokį kvalifikuotą asmenų, esančių panašiose situacijose, nevienodo traktavimo būdą, kuriuo asmeniui padaroma žala, savo ruožtu vertintina kaip pažeminimas arba atskyrimas nuo kitų. Šiuo atveju svarbu tai, kad tas nevienodas traktavimas yra siejamas su tokiu skyrimo požymiu, kuris pašalina esmingą ir neatskiriama (arba sunkiai atskiriama) su juo susijusio asmens identiteto dalį“. Taigi tai būtų kitų to paties konstitucinio statuso bažnyčių bei religinių organizacijų diskriminacija, jeigu susitarimai būtų pasirašomi tik su kai kuriomis bažnyčiomis bei religinėmis organizacijomis, nes taip būtų pažeidžiamas jų kaip tradicinių arba kitų valstybės pripažintų bažnyčių bei religinių organizacijų konstitucinis identitetas.

29 Teisingumo ministerijos sudarytos darbo grupės Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo naujai redakcijai parengti projekto 7¹ straipsnio normos kaip tik ir skirtos Konstitucijos 43 straipsnio 5 dalies nuostatai įgyvendinti reglamentuojant tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių bendruomenių arba bendrijų sutarčių su Vyriausybe dėl religinių bendruomenių ar bendrijų būklės valstybėje sudarymo klausimus.

30 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas (motyvuojamosios dalies 3 punktas). *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 114-2643.

31 Šileikis, E., *supra* note 11, p. 265.

32 Kūris, E. Konstitucija kaip teisė be spragų. *Jurisprudencija*. 2006, 12(90): 8.

33 Mesonis, G. Konstitucijos hermeneutika: teisės ir filosofijos sintezė. *Logos*. 2009, 58: 37, 38.

santykiai Lietuvoje faktiškai yra konstruojami pagal po 1990 m. kovo 11 d. valstybės užsibrėžtą paritetinio bendradarbiavimo su bažnyčia tikslą, *expressis verbis* įtvirtintą Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo priimto Katalikų Bažnyčios padėties Lietuvoje restitucijos akto 4 punkte: „Valstybė ir Bažnyčia Lietuvos Respublikoje bendradarbiaus pariteto principu.“³⁴ Ir iki pasirašant Lietuvos Respublikos bei Šventojo Sosto sutartis (kurias Seimas ratifikavo *įstatymais*), ir jau jas pasirašius buvo nustatytas įvairus reguliavimas pagal *įstatymus*, implicitiškai išreiškiantis tą patį valstybės ir bažnyčios *pariteto principą*³⁵.

Išdėstyti argumentai padeda labiau suprasti, kodėl Konstitucijos rengėjai taip konstravo Konstitucijos 43 straipsnio nuostatas, kad bendroji norma ir principas „Lietuvoje nėra valstybinės religijos“ tapo ne pirmąją (atrodytų, logiškai turėtų būti taip), bet paskutine šio straipsnio dalimi. Maža to, Konstitucijos sistemiškumas suponuoja tai, kad tokia nuostata galėjo būti Konstitucijos 26 straipsnyje, nes jo reguliavimo objektas *inter alia* yra religija, o šio teisės akto 43 straipsnio reguliavimo objektas *expressis verbis* yra bažnyčios bei religinės organizacijos, todėl loginė Konstitucijos 43 straipsnio konstrukcija turėtų būti paremta bendra nuostata „Lietuvoje nėra valstybinės bažnyčios“, o ne religijos. Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 15 punkte konstatuota, jog „vien tai, kad Įstatyme išskirtos tradicinės religinės bendrijos, nereiškia, jog atitinkamos religijos yra valstybinės“. Todėl *religijos* ir *religinių bendrijų* sąvokų tapatinimas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra diskutuotinas. Kita vertus, reikia pažymėti, kad konstitucinis valstybės ir bažnyčios institucinio atskirumo principas – tai ne valstybės ir religijos atskirumo *per se* (valstybės vadovo dalyvavimas Katalikų Bažnyčios pamaldose įvairių valstybinių ir religinių švenčių metu; bažnyčios hierarchų dalyvavimas valstybės vadovo inauguracijos išskilmėse; nedarbo dienos pagrindinių religinių iškilmių dienomis pagal Katalikų Bažnyčios liturginį kalendorių ir kita) principas. Taigi Konstitucijos rengėjai ir siekė pabrėžti (atkurti) ypatingą bažnyčios kaip institucijos reikšmingumo valstybėje pripažinimą – tai, kas buvo sunaikinta sovietinės okupacijos metais, – bei taip implicitiškai įtvirtinti *valstybės ir bažnyčios paritetinio bendradarbiavimo modelį*. Nuostata dėl valstybinės religijos nebuvimo Lietuvoje buvo pasirinkta sąmoningai, kaip vienas iš religijos laisvės principo aspektų ir jo tęsinys valstybės bei bažnyčios institucinių santykių srityje – šių santykių pagrindas. Juk Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimo motyvuojamosios dalies V skyriaus 6 punkte pažymima, kad „valstybė yra visos visuomenės politinė organizaci-

34 Katalikų Bažnyčios padėties Lietuvoje restitucijos aktas. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 18-470.

35 Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo (*Valstybės žinios*. 1995, Nr. 89-1985) 5 straipsnyje yra nustatytas tradicinių Lietuvos religinių bendruomenių ir bendrijų sąrašas. Nors 2000 m. birželio 13 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „Bažnyčių bei religinių organizacijų įvardijimas kaip tradicinių – ypatingas jų valstybinio pripažinimo būdas“ (motyvuojamosios dalies I skyriaus 6 punktas), reikia sutikti su G. Mesoniu, teigiančiu, kad „jų tradiciškumo „privilegija“ silpsta dėl tokį teisinį statusą turinčių subjektų gausos“ (Mesonis, G., *supra* note 18, p. 118). Svarbūs ir du Seimo nutarimai, kuriais valstybinis pripažinimas iki šiol yra suteiktas dviem religinėms bendruomenėms: Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl valstybės pripažinimo suteikimo Lietuvos evangelikų baptistų bendruomenių sąjungai. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 62-2249 ir Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl valstybės pripažinimo suteikimo Septintosios dienos adventistų bažnyčiai. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 82-3242.

ja, kurios valdžia apima visą valstybės teritoriją ir kuri yra skirta žmogaus teisėms ir laisvėms užtikrinti, viešajam interesui garantuoti³⁶. Taigi valstybė *inter alia* rūpinasi ir tautos religinių, pasaulėžiūros arba dorovinių interesų apsauga.

4. Pasaulietinės valstybės pobūdis

Lietuviškoji valstybės ir bažnyčios santykių sistema yra tikrai tolima prancūziškajam griežto valstybės ir bažnyčios atskyrimo modeliui, paremtam *laïcité* (griežto pasaulietiško) samprata³⁷, bei labai gimininga vokiškajam „kooperacijos vietoj atskyrimo“ („*Kooperation trotz der Trennung*“) arba vadinamajam „šlubuojančio atskyrimo“ („*hinkende Trennung*“) modeliui, t. y. atskyrimo, kuris yra atviras valstybės ir bažnyčios *kooperacijai* (lietuviškajam *atskirumui*), tačiau – reikia sutikti su E. Šileikiu – ji nėra ir visiškai tapati minėtai sistemai³⁸ (pvz., Lietuvoje nėra bažnytinių mokesčių). Taip yra dėl to, kad Lietuvai, nors ji ir priskirtina *sekuliarių valstybių*, t. y. tokių, kuriose konstituciškai nėra eksplicitiškai įtvirtinta laicistinė „atskyrimo formulė“, *tipui*, būdingas savitas valstybės ir bažnyčios santykių *modelis*, todėl ir savita valstybės *pasaulietiško* samprata. Paprastai suprantama, kad *pasaulietinė valstybė* yra tokia, kurioje: a) nėra ir negali būti nustatyta nei valstybinė religija, nei valstybinė bažnyčia; b) valstybė ir bažnyčia instituciškai yra atskirtos, jos yra savarankiški subjektai, valstybė jokiai religinei bendruomenei konstituciškai nesuteikia jokio viešosios teisės subjekto statuso; c) garantuojama (ypač individuali) religijos laisvė, tačiau daugiau arba mažiau stengiamasi apriboti religijos sklaidą arba jos simbolių naudojimą viešojoje erdvėje; d) valstybės valdžia nesikiša į religijos sritį, bažnyčios ir religinių bendruomenių vidaus reikalus bei funkcijas, o bažnyčios ir religinės bendruomenės nesikiša į valstybės vykdomas funkcijas, valdžios institucijų veiklą, tiesiogiai nedaro įtakos įgyvendinant valstybės politiką. Tačiau *sekuliarizuotoje valstybėje* religinis ir pasaulėžiūros neutralumas pasireiškia tuo, kad, nors valstybėje taip pat nėra įtvirtinta privaloma religija arba pasaulėžiūra, konstituciškai draudžiama nustatyti nacionalinę bažnyčią, vis dėlto neatmetama religijos arba bažnyčios vertė ir reikšmė valstybės raidoje bei gyvenime suteikiant kai kurioms bažnyčioms ypatingą konstitucinį viešosios teisės subjekto statusą. Tradiciškai valstybėje vyraujanti bažnyčia gali ir nebūti valstybine bažnyčia, tačiau kaip dvasinis paveldas gali būti gerbiamas jos mokymas ir įnašas į tautos kultūrą, valstybingumo rai-

36 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 124-5643.

37 1958 m. Prancūzijos Konstitucijos 1 straipsnio 1 dalies pirmajame sakinyje skelbiama: „Prancūzija yra nedaloma, pasaulietinė, demokratinė ir socialinė respublika“. Žr. La Constitution du 4 octobre 1958 à jour au 23 juillet 2008. Taigi pasaulietinės valstybės principas Prancūzijoje yra įgyvendinamas pagal etatistinio *laïcité* interpretaciją – bažnyčių ir apskritai religiją bei jos simbolius stengiamasi visiškai pašalinti iš viešosios srities, perkelti ją į grynai privačią sritį, jokiai bažnyčiai nėra suteiktas viešosios teisės korporacijos statusas, visos religinės bendruomenės veikia remdamosios private teise.

38 Šileikis, E. Die Religionsfreiheit aus der Sicht des Gesetzgebers und des Verfassungsgerichts der Republik Litauen. Iš Manssen, G.; Banaszak, B. (Hrsg.). *Religionsfreiheit in Mittel- und Osteuropa zwischen Tradition und Europäisierung*. Regensburger Beiträge zum Staats- und Verwaltungsrecht. Hrsg. Manssen, G. Band 4. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2006, s. 133.

dą. Taigi sekuliaros valstybės religinis neutralumas skiriasi nuo laicistinės ideologijos. Valstybės religinis ir pasaulėžiūros neutralumas lemia valstybės ir bažnyčios kooperaciją bendrų pedagoginių, socialinių, kultūrinių užduočių (*res mixtae*) srityse. Valstybė remia bažnyčią laikydamosi lygybės ir pariteto principų, neaukodama dėl to savo religinio neutraliteto³⁹, kuris yra jos institucijų veiklos pamatas ir *riba*. Ne veltui Šveicarijos Federalinis Teismas yra konstatavęs, kad „neutralumo esmė nėra iš valstybinės veiklos pašalinti bet kokį religinį arba metafizinį aspektą; antireliginė laikysena, priešiškas, netgi antireliginis laicizmas, lygiai taip pat nėra neutralus“⁴⁰.

Vien Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalies formuluotė *per se*, kad „valstybė pripažįsta tradicines Lietuvoje bažnyčias bei religines organizacijas“, suponuoja tai, jog Lietuvos valstybės *atskirumas* nuo bažnyčios *per definitionem* byloja esant kooperacinio turinio *sekuliarumu* paremtą *religinį neutralumą*, Konstitucinio Teismo apibūdintą *pasaulietiš-kumo* sąvoka. Konstitucinis Teismas 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 7 punkte yra konstatavęs, kad „įstatyme tradicinėmis Lietuvoje gali būti įvardijamos tik tokios bažnyčios bei religinės organizacijos, kurių tradiciškumas Lietuvoje nekelia jokių abejonių, nes jos yra istoriškai, per amžius susiformavusio Lietuvos visuomenės socialinio, kultūrinio ir dvasinio paveldo dalis; <...> bažnyčių, religinių organizacijų tradiciškumas neatsiranda net per kelias žmonių kartas, o yra ilgalaikis, amžius vykęs ir nenutrūkęs procesas, sietinas su ilgaamžė Lietuvos visuomenės dvasine, kultūrine raida ir padaręs jai esminį poveikį“. Taigi iš to ir iš jau minėtos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimo motyvuojamosios dalies V skyriaus 6 punkto formulės, kad „valstybė yra visos visuomenės politinė organizacija“, *inter alia* darytina išvada, kad lietuviškoji jurisprudencinė valstybės pasaulietiško samprata yra neatsiejama nuo konstitucinio *pilietinės visuomenės* siekio, kurio turinio vienas iš aspektų yra tai, jog pilietinėje visuomenėje yra įtvirtintas ideologinis, kultūrinis bei politinis pliuralizmas, todėl „jokios pažiūros ar ideologija negali būti paskelbtos esančios privalomos ir primestos individui – laisvai savo pažiūras formuojančiam ir reiškiančiam asmeniui, atviros demokratinės pilietinės visuomenės nariui. Tai yra prigimtinė žmogaus laisvė. Valstybė turi būti neutrali įsitikinimų atžvilgiu ir neturi teisės nustatyti kokią nors privalomą pažiūrų sistemą“ (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 5 punktas). Šiuo požiūriu hermeneutiškai aiškinant Konstituciją pasaulietinės valstybės principą reikia interpretuoti atsižvelgiant į visų Lietuvos tradicinių bažnyčių bei religinių organizacijų veikimą, kaip daugiakultūrį visuomenės socialinį, kultūrinį ir dvasinį paveldą⁴¹. Tai reiškia, kad valstybės pasaulietiškas, net jeigu imtume tik valstybės ir savivaldybių švietimo įstaigų veiklą, susilpnėja dėl to, jog

39 Isensee, J. § 57 Gemeinwohl und Staatsaufgaben im Verfassungsstaat. Iš *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. Hrsg. von Isensee, J.; Kirchhof, P. Band III. Das Handeln des Staates. Zweite, durchgesehene Auflage. Heidelberg: C. F. Mueller Verlag, 1996, s. 73.

40 Šveicarijos Federalinio Teismo 1997 m. lapkričio 12 d. sprendimas BGE 123 I 296 (*Kopftuchentscheid*).

41 Puikiausias pavyzdys galėtų būti Kanados Aukščiausiojo Teismo praktika, kurioje kultūrinis pliuralizmas laikomas teisės aiškinimo principu pagrindinių teisių byloje. Kanados Konstitucijoje ir Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje kaip norma ir principas yra įtvirtintas Kanados daugiakultūris paveldas. 1982 m. *Constitution Act* (jis yra Kanados Konstitucijos sudedamoji dalis) 27 straipsnyje skelbiama: „This Charter shall be interpreted in a manner consistent with the preservation and enhancement of the multicultural heritage of Canadians.“

valstybei kyla konstitucinė pareiga (Konstitucijos preambulė, 37 straipsnis, 42 straipsnio 2 dalis, 43, 45 straipsniai) rūpintis, taip pat remti daug (net devynias) tradicinių Lietuvoje bažnyčių ir religinių organizacijų kaip tos pačios pilietinės visuomenės socialinį, kultūrinį bei dvasinį paveldą ir jų „pripažinimo instituto konstitucinis įtvirtinimas reiškia, kad jų valstybinis pripažinimas yra (diskutuotinai – T. B.) neatšaukiamas“ (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo motyvuojamosios dalies I skyriaus 6 punktas). Pilietinė visuomenė pagal Konstituciją yra laikoma ir turėtų būti atvira visuomenė. Demokratinė teisinė valstybė remiantis konstitucine jurisprudencija yra atvira bažnyčių bei religinių organizacijų tradiciškumui, nes jis „sietinas su ilgaamžė Lietuvos visuomenės dvasine, kultūrine raida ir padaręs jai esminį poveikį“ (Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimo motyvuojamosios dalies II skyriaus 7 punktas). Todėl demokratinėje teisinėje valstybėje atvirai pilietinei visuomenei ugdyti yra būtina pozityvi šviečiamoji veikla, skirta visuomenės socialiniam, kultūriniam ir dvasiniam paveldui – tradicinėms Lietuvoje bažnyčioms bei religinėms organizacijoms. „Valstybė privalo <...> siekti visame švietimo sektoriuje stimuliuoti ir aktyviai remti religinį – kultūrinį mokymo procesą“⁴², nes apie visas devynias visuomenės socialinį, kultūrinį ir dvasinį paveldą sudarančias tradicines Lietuvoje bažnyčias bei religines organizacijas visuomenėje žinoma tikrai labai nedaug. Visa tai reikalinga ne tik visuomenės kultūriniam ir dvasiniam paveldui pažinti, bet ir pagarbai, solidarumui bei tolerancijai įvairioms pasaulėžiūroms ir religijoms ugdyti, integraciniams procesams, pagarbai teisinės valstybės vertybėms pliuralistinėje visuomenėje skatinti.

Konstitucijos normų ir principų, šiuo atveju – valstybės pasaulietškumo, turinio atskleidimas yra vienas iš *jurisprudencinės konstitucijos* bruožų. Pasaulietinės valstybės principo prasmė Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje dar nebuvo atskleista ir išaiškinta tiek kartų, kad jau būtų galima apie *pasaulietinės valstybės* sąvoką kalbėti kaip apie *jurisprudencinės konstitucijos* sąvoką, todėl ateityje jos prasmė oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje dar turėtų būti laipsniškai atskleidžiama⁴³. Toks teiginys paremtas objektyviu faktu, kad Konstitucinis Teismas yra nagrinėjęs vos kelias valstybės ir bažnyčios santykių bei religijos laisvės srities bylas, todėl konstitucinę doktriną valstybės pasaulietškumo klausimu jis galėjo formuoti tik neperžengdamas konstitucinio kreipimosi ribų ir sąmoningai palikdamas tam tikrą erdvę „*interpretuoti tiriamas Konstitucijos nuostatas ir modifikuoti doktriną*, atsižvelgiant į galimus kitokius argumentus, kuriais galėtų būti grindžiami nauji pareiškėjų prašymai, į naujus visuomenės poreikius. <...> *Konstitucinių principų turinys negali turėti kokio nors išsamaus (baigtinio) apibrėžtumo, jų turinys turi daugybę įvairių aspektų*, tačiau konstituciniai principai visada turi aiškiai apibrėžtą savo pamatinę prasmę, jie visada atspindi pagrindines, fundamentalias vertybes, kuriomis grindžiama Konstitucija“⁴⁴. Gali būti, kad visuomenės verty-

42 Müller, A. Religion als vorpolitische Ressource – Welche Interessen hat der säkulare Staat an der Religion? Iš *Religiöse Neutralität: ein Rechtsprinzip in der multireligiösen Gesellschaft*. Freiburger Veröffentlichungen zum Religionsrecht. Hrsg. Pahud de Mortanges, R. Band 21. Zürich, Basel, Genf: Schulthess Juristische Medien, 2008, s. 45.

43 Jarašiūnas, E. Jurisprudencinė konstitucija. *Jurisprudencija*. 2006, 12(90).

44 Sinkevičius, V. Konstitucijos aiškinimas ir jo ribos. *Justitia*. 2004, 3(51).

bės iš tikrųjų pasikeis, „palyginti su tomis, kurios įtvirtintos Konstitucijoje, tačiau kad tokių pasikeitimų būtų paisoma, jie turi būti užfiksuoti pačioje Konstitucijoje, t. y. turi būti padaryta atitinkama Konstitucijos pataisa. Kol to nėra, jokių kitų prielaidų vertybes laikyti pasikeitusiomis nėra.“⁴⁵ Akivaizdu, kad Konstitucinis Teismas jurisprudencinę valstybės pasaulietškumo sampratą plėtos vadovaudamasis jau sukurta doktrina. Tai reiškia, kad valstybės pasaulietškumo turiniui atskleisti neturėtų būti taikoma laicistinė argumentacija, konstitucinė jurisprudencija šia linkme turėtų būti plėtojama siekiant išgryninti bei aiškiai apibrėžti valstybės ir bažnyčios santykių kooperacinio modelio Lietuvoje konstitucinę sampratą, be to, Konstitucinis Teismas neturėtų ignoruoti ne tik teisinio, bet ir faktinio bažnyčios statuso Lietuvoje. Todėl neišvengiamai aktualus taptų ir valstybės religinio bei pasaulėžiūrinio neutralumo sąvokos atribojimo nuo valstybės pasaulietškumo (*sekuliarumo*) sąvokos klausimas, nes dabartinėje konstitucinėje jurisprudencijoje šios sąvokos yra tapatinamos. Neginčytina, kad „aiškinant Konstituciją neužtenka matyti vien teisės dabartį. Konstitucija, kaip ilgalaikė teisė pagal savo prigimtį, kelia papildomus reikalavimus savo interpretavimui“, todėl būtina išlaikyti „konstitucinės dabarties ir ateities pusiausvyrą“⁴⁶. Šiuo požiūriu neatmestina ir galimybė griežčiau interpretuoti valstybės ir bažnyčios santykius, laicistinė valstybės pasaulietškumo sampratos retorika, nes jau suformuotos šios srities konstitucinės jurisprudencijos pamatas neužkerta kelio Konstituciniam Teismui konstruoti ant jo plataus spektro valstybės pasaulietškumo sampratos. Būtent dėl to negalima ignoruoti to, kad „visos teisinės doktrinos parašytos konkrečių žmonių – teisininkų, kuriems būdinga tam tikra vertybių sistema, teisingumo suvokimas, teisės ir teismo veiklos samprata, žmogiškoji ir teisinė patirtis. Todėl doktrina gali atsirasti tik tuomet, kai Teismo sudėtis (bent jos dauguma) pripažįsta vienos ar kitos doktrinos formulavimo būtinumą, laiko tokį darbą prasmingu.“⁴⁷

Išvados

1. Nei Konstitucijoje, nei Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pasaulietinės valstybės principas taip ir nėra įgavęs *expressis verbis* išraiškos. Oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje eksplicitiškai yra suformuluotas *konstitucinis valstybinių ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigų pasaulietškumo principas*, tačiau pasaulietinės valstybės principo esmė dar nebuvo atskleista ir išaiškinta tiek kartų, kad jau būtų galima apie *valstybės pasaulietškumo* sąvoką kalbėti kaip apie *jurisprudencinės konstitucijos* sąvoką, todėl ateityje jos prasmė Konstitucinio Teismo doktrinoje dar turėtų būti laipsniškai atskleidžiama.

2. 1992 m. spalio 25 d. Konstitucijos nuostatose atpažįstama Konstitucijos rengėjų reakcija į okupacinio laikotarpio religinių draudimų ir pasaulėžiūrinio reguliavimo neigiamas pasekmes. Todėl nei Konstitucijos tekste, nei konstitucinėje jurisprudencijoje

45 Kūris, E. Konstitucija, teismai ir demokratija. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2008, 4(12).

46 Jarašiūnas, E. Oficialios konstitucinės doktrinos koregavimo problemos. *Jurisprudencija*. 2009, 1(115).

47 *Ibid.*, p. 50.

neužsimenama apie griežtą *valstybės ir bažnyčios atskyrimo* principą. Valstybės pasaulietškumas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje aiškinamas konstitucinio valstybės ir bažnyčios *atskirumo* principo, kurio turinys atsiskleidžia *kooperuojantis* dviem skirtingų nuolatinių teisinių santykių dalyvėms – valstybei ir bažnyčiai, todėl ir lietuviškoji pasaulietinės valstybės principo turinio interpretacija neturėtų būti griežta arba laicistinė.

3. Sistemiskai aiškinant visą Konstitucijos tekstą suponuojama tai, kad valstybės *atskirumas* nuo bažnyčios *per definitionem* patvirtina esant kooperacinio turinio *sekuliarumu* paremtą *religinį neutralumą*, Konstitucinio Teismo įvardytą *pasaulietškumo* sąvoka. Valstybės religinis ir pasaulėžiūrinis neutralumas lemia valstybės ir bažnyčios kooperaciją bendrų pedagoginių, socialinių, kultūrinių užduočių (*res mixtae*) srityse. Valstybė remia bažnyčią laikydamosi lygybės ir pariteto principų, neaukodama dėl to savo religinio neutraliteto. Valstybės religinis (ne vertybinis) neutralumas („pasaulietškumas“) yra jos pačios, jos institucijų veiklos *ribų* matas, o šio neutralumo esmė nėra iš valstybinės veiklos pašalinti bet koki religinį arba metafizinį aspektą ir tuo jis skiriasi nuo laicistinės ideologijos.

Literatūra

- Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft. Angenommen in der Volksabstimmung vom 18. April 1999. *BB vom 18. Dez. 1998, BRB vom 11. Aug. 1999 – AS 1999 2556; BBl 1997 I 1, 1999 162 5986.*
- Constitution Act, 1982. Part I. Canadian Charter of Rights and Freedoms [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-11-12]. <http://laws.justice.gc.ca/en/charter/CHART_E.pdf>.
- Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949 (*BGBI. S. 1*). Zuletzt geändert durch Gesetz vom 28. August 2006 (*BGBI. I S. 2034*).
- Entscheid des Schweizerischen Bundesgerichts vom 12. November 1997. *BGE 123 I 296.*
- Entscheid des Schweizerischen Bundesgerichts vom 9. Juli 2003. *BGE 129 I 217.*
- Entscheidung des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 16. Mai 1995 (BVerfGE 93, 1; *Kruzifix*). *1 BvR 1087/91.*
- Entscheidung des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 19. Dezember 2000 (BVerfGE 102, 370; *Zeugen Jehovas*). *2 BvR 1500/97.*
- Hesse, K. *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland.* Neudruck der 20. Auflage. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1999.
- Isensee, J. Gemeinwohl und Staatsaufgaben im Verfassungsstaat. In *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland.* Hrsg. von Isensee J.; Kirchhof, P. Band III. Das Handeln des Staates. Zweite, durchgesehene Auflage. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1996.
- Jarašiūnas, E. Jurisprudencinė konstitucija. *Jurisprudencija.* 2006, 12(90).
- Jarašiūnas, E. Oficialios konstitucinės doktrinos koregavimo problemos. *Jurisprudencija.* 2009, 1(115).
- Katalikų Bažnyčios padėties Lietuvoje restitucijos aktas. *Valstybės žinios.* 1990, Nr. 18-470.
- Kley, A. Wie neutral ist die Rechtsprechung des Schweizerischen Bundesgerichts in Glaubens- und Weltanschauungsfragen? In *Religiöse Neutralität: ein Rechtsprinzip in der multireligiösen Gesellschaft.* Freiburg

- ger Veröffentlichungen zum Religionsrecht. Hrsg. Pahud de Mortanges, R. Band 21. Zürich, Basel, Genf: Schulthess Juristische Medien, 2008.
- Kūris, E. Konstitucija kaip teisė be spragų. *Jurisprudencija*. 2006, 12(90).
- Kūris, E. Konstitucija, teismai ir demokratija. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2008, 4 (12).
- Kūris, E. Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas. *Jurisprudencija*. 2001, 23(15).
- Kūris, E. Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas (2). *Jurisprudencija*. 2002, 24(16).
- Kūris, E. *Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje*. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo šeštoji konferencija „Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje“ [interaktyvus]. Neringa, 2001 m. birželio 11–12 d. [žiūrėta 2009-11-12]. <<http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/01.pdf>>.
- Kūris, E. Koordinaciniai ir determinaciniai konstituciniai principai (2). *Jurisprudencija*. 2002, 27(19).
- Kūris, E. Lietuvos Respublikos Konstitucijos principai. In *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vadovėlio parengimo koordinadorius Jarašiūnas, E. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
- La Constitution du 4 octobre 1958 à jour au 23 juillet 2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-11-12]. <<http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/la-constitution-du-4-octobre-1958/texte-integral-de-la-constitution-de-1958.5074.html>>.
- Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas. Redaktorių kolegija: Naktinienė, G., et al. [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 [žiūrėta 2009-11-12]. <www.lkz.lt>.
- Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso 6 straipsnio antrosios dalies, 11 straipsnio ir 12 straipsnio antrosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 31-562.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 9-199.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymo 5 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (motyvuojamosios dalies 3 punktą). *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 114-2643.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 49-1424.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekreto Nr. 40 „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 daliai“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 124-5643.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (motyvuojamosios dalies II

- skyriaus 15 punktą). *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 111-4549.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ motyvuojamosios dalies I skyriaus 6 punkto nuostatų išaiškinimo, taip pat dėl pareiškėjo – Lietuvos Respublikos teisingumo ministro prašymo išaiškinti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. vasario 28 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. rugpjūčio 30 d. nutarimo Nr. 1164 „Dėl dalies Žemės ūkio ministerijos įmonių paskolų kapitalizavimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos biudžetinės sandaros įstatymo 13 straipsniui, Lietuvos Respublikos žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymo 9 straipsniui ir Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 43 straipsnio pirmajai daliai“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 129-5246.
- Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1990, Nr. 9–224.
- Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 89–1985.
- Mesonis, G. Kai kurie konstitucijos interpretavimo aspektai: *expressis verbis* ribos. *Jurisprudencija*. 2008, 5 (107).
- Mesonis, G. Kai kurie konstituciniai valstybės ir bažnyčios santykių aspektai. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2008, 2 (10).
- Mesonis, G. Konstitucija monocentrinėje teisės sistemoje. *Konstitucinė jurisprudencija*. 2008, 4 (12).
- Mesonis, G. Konstitucijos hermeneutika: teisės ir filosofijos sintezė. *Logos*. 2009, 58.
- Müller, A. Religion als vorpolitische Ressource – Welche Interessen hat der säkulare Staat an der Religion? In *Religiöse Neutralität: ein Rechtsprinzip in der multireligiösen Gesellschaft*. Freiburger Veröffentlichungen zum Religionsrecht. Hrsg. Pahud de Mortanges, R. Band 21. Zürich, Genf: Schulthess Juristische Medien, 2008.
- Nay, G. Kirche und Staat im Lichte der Religionsfreiheit. Die schweizerische Lösung des Dualismus. In *Gesellschaftliche Ängste als theologische Herausforderung: Kontext Europa*. Hrsg. Loretan, A.; Luzatto, F. Berlin, Hamburg, Münster: LIT Verlag, 2004.
- Römeris, M. *Valstybė ir jos konstitucinė teisė*. Pirma dalis. Valstybė. I tomas. Antras foto-grafuotinis leidimas. Vilnius: Pradai, 1995.
- Römeris, M. *Valstybė ir jos konstitucinė teisė*. Pirma dalis. Valstybė. II tomas. Antras foto-grafuotinis leidimas. Vilnius: Pradai, 1995.
- Sahlfeld, K. *Aspekte der Religionsfreiheit im Lichte der Rechtsprechung der EMRK – Organe, des UNO – Menschenrechtsausschusses und nationaler Gerichte*. Luzerner Beiträge zur Rechtswissenschaft. Hrsg. Schmid, J. Band 3. Zürich, Basel, Genf: Schulthess Juristische Medien AG, 2004.
- Sileikis, E. Die Religionsfreiheit aus der Sicht des Gesetzgebers und des Verfassungsgerichts der Republik Litauen. In *Religionsfreiheit in Mittel- und Osteuropa zwischen Tradition und Europäisierung. Regensburger Beiträge zum Staats- und Verwaltungsrecht*. Hrsg. Manssen, G. Band 4. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2006.
- Sinkevičius, V. Konstitucijos aiškinimas ir jo ribos. *Justitia*. 2004, 3(51).
- Šileikis, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Antas pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
- Vaičaitis, V. Teisė ir religija. *Justitia*. 2008, 3(69).

THE PRINCIPLE OF STATE SECULARISM

Tomas Blinstrubis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The notion of secularism can be found in the sources of Lithuanian constitutional law as far back as the Provisional Basic Law of the Republic of Lithuania (1990), which provided a broad definition, encompassing not only the secularism of the national education institutions, but also that of state institutions. In the jurisprudence of the Constitutional Court, the latter is understood as the secularism of the State of Lithuania, its institutions and their activities. In the context of constitutional relations of the state and church, the jurisprudence of the Constitutional Court has only referred to the notion of ‘secular state’ a few times. Official constitutional doctrine expressly establishes the principle of secularism in state and local educational institutions. Meanwhile, the concept of the secular state has neither been invoked nor interpreted enough times so as to permit some definition of state secularism as a notion of jurisprudential constitution. We may expect Constitutional Court doctrine to gradually formulate this meaning in the future.*

The provisions of the Constitution of 25 October 1992 reveal the reaction of the drafters towards the negative consequences of restrictions on religious and other beliefs during the period of Soviet occupation. Neither the text of the Constitution nor in the constitutional jurisprudence defines any strict principle of separation of church and state. In the jurisprudence of the Constitutional Court, the notion of a secular state is construed within the context of cooperation between these two permanent participants of legal relations—the state and the church. Therefore, the Lithuanian interpretation of the secular state principle is not strict or laicistic. This could have influenced the Constitutional Court’s choice to use the notion of “‘neutrality’, which namely argues for a special national recognition of the church. Granting of a privileged status to the church within the state is in harmony with the religious and world-view neutrality of the state because the state is not neutral with regard to values.

The separation of church and state, by definition, confirms religious neutrality based on the secularity of the cooperative content. The religious and world-view neutrality of the state determines the cooperation of the state and the church in the implementation of common educational, social and cultural goals. The hermeneutical construction of the Constitution compels an interpretation of the secular state in the multicultural context of all traditional churches and religious organizations that constitute the social, cultural and spiritual heritage of Lithuanian society.

Keywords: *Constitution, jurisprudence of the Constitutional Court, the constitutional principle of state secularism, the secular state, separation of church and state, freedom of religion.*

Tomas Blinstrubis, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: valstybės ir bažnyčios konstituciniai santykiai, religijos laisvė ir su ja susijusios teisės ir laisvės.

Tomas Blinstrubis, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Constitutional Law, lecturer. Research interests: constitutional relations between the state and the church, freedom of religion and related rights and liberties.